

betydning. For samleren gør det ikke så meget; for ham er bogen en guldgrube. Men den pengehistorisk interesserede må gå gruelig meget igennem for at

hente essensen af Grandt-Nielsens værk.

Ib Gejl

KULTURHISTORIE

Axel Bolvig: *Kirkekunstens storhedstid. Om kirker og kunst i Danmark i romansk tid.* (Gyldendal, 1992). 256 s.

Da Niels-Knud Liebgott i 1989 udgav bogen *Dansk middelalderarkæologi* for at gøre status over udviklingen inden for det relativt nye fag, var det en næsten umulig opgave, han havde påtaget sig. Kirkearkæologien blev trængt sammen på små 100 sider, og nogen syntese var der ikke tale om. Det skal derfor hilses velkomment, at der udgives en hel monografi på området, hvor ikke blot kirkearkæologiens mange nye resultater inddrages, men hvor perspektivet også er det historiske og kunsthistoriske. Og syntesen mangler bestemt heller ikke, den udbasuneres med fynd og klem, så fagverdenen måtte skælve derved.

Det er faktisk, som om Bolvig selv er gerådet i tvivl, om der er smurt for kraftigt på, for i forordet skriver han: »Et forsøg på at konsekvens-gennemføre en bestemt helhedsteori fører let til tab af nuancer for detaljens vedkommende, og jeg burde principielt have taget væsentligt flere forbehold over for mange af mine ytringer« (s. 7). Heri kan anmelderen kun være enig – bogen vrimler med øretæveindbydende udsagn – men det rokker ikke ved, at Bolvig må stå inde for, hvad han skrev.

Det var stormændene, der byggede vore kirker, fremfører Axel Bolvig. Det er der for faghistorikerne ikke noget nyt

i, for siden Ebbe Nyborg skrev sin artikel om egenkirkevæsenet i 1979 i *Festskrift til Harald Langberg*, har man vidst, at Hal Kochs teori om de frie og lige bønder, der i fællesskab opførte kirkerne, ikke holdt. Det nye hos Bolvig er den styrke og konsekvens, hvormed stormændene nu sættes ind som bestemmende på alle led i kirkebyggeriet. For det andet fremhæver Bolvig, og her trækker han på Ulla Haastrups og Søren Kaspersens forskning, at de romanske kirkearbejder ikke er provinsielle, men ofte af høj europæisk standard. Her viser Bolvig klart, at den ældre forskning hvilede på en center-periferi-opfattelse, hvor Danmark dels skulle have fulgt den internationale udvikling i et forsinket tempo, dels skulle impulserne være indgået til centre i vort land, læs domkirkerne, og derfra have spredt sig til landsbykirkerne. Heroverfor sætter Bolvig stormændenes gårde, spredt over det ganske land som ligeværdige centre, som på grund af stormændenes internationale orientering kunne tiltrække fine udenlandske kunstnere »efter behov og ikke efter tilfældigt tilbud«. »Vesteuropa var et kulturelt fællesmarked fra Sicilien helt op til Råsted nord for Randers«, skriver Bolvig (s. 183f).

Gevinsten ved at operere med denne decentrale beslutningsproces i tilblivelsen af vore kirker er flersidig; dels bliver forskellene mellem kirkernes udseende og inventar lettere at forstå, dels løser det en del dateringsproblemer ved

at gøre landsbykirkerne jævndrende med domkirkerne, og endelig behøver man ikke at skulle forklare alting ved hjælp af regionalt placerede værksteder. Men godtagelsen af Bolvigs forklaringsmodel er bestemt ikke uden problemer, fordi den foreligger i en så skarp og polemisk form. Man kan nok betvivle, hvor generel europæiseringen var hos stormændene i 1100-tallet. Fordi Hviderne på Sjælland lod transportere søjler tilhugget i et ægyptisk stenbrud til deres rundkirke i Brejnede, sådan som professor Otto Norn har påvist, at de gjorde, kan man vel ikke slutte, at alle stormænd var i stand til at gøre det. Kalkmalerierne i Råsted, som Bolvig og andre anerkender for deres høje europæiske standard, lå tilfældigvis også i et område, hvor de jyske Hvider havde jordbesiddelser. Man savner en stratifikation af de stormænd, som Bolvig konstant henviser til. Fornemmelsen af, at højaristokratiet her havde bedre muligheder end andre og f.eks. udvekslede egnede kunstnere imellem sig, hvis de var slægtninge, er vanskelig at ryste af sig, for det må være noget af en overdriivelse at sige, at man kunne få kunstnere efter behov. Så sent som i 1654, da man på Skanderborg Slot havde fået tilsendt en finere odenseansk maler, benyttede man straks lejligheden til at lade ham udbedre dette og hint i egnens kirker, hvortil han blev sendt i hestevogn.

Det er et spørgsmål, om stormands-teorien ikke formuleres så kraftigt og konsekvent af Bolvig, at teorien skades mere end den fremmes. Således skulle kirkerne ikke blot være blevet bygget af de frie jordejere, de skulle også primært være blevet benyttet af disse. Med udgangspunkt i fund i to sjællandske kirker af murede vægbænke udregner Bolvig, hvor mange der har kunnet sidde på disse, og konkluderer, at dette er langt mindre end den befolkning, der boede i sognene. Som løsning på dette problem

foreslår Bolvig, at siddepladserne har været forbeholdt de frie jordejere, som udover at bruge kirken som begravelses- og dåbssted har anvendt den som mødested for stævner etc. Menighedskirken hører gotikken til. Da den sociale struktur var anderledes i Jylland end på Sjælland, fordi jyderne i højere grad havde bevaret de frie selvejere, forklarer dette ligeledes, hvorfor de jyske kirker generelt er større end de sjællandske.

Teorien hviler som sagt på de murede kirkebænke. Af disse har man fundet flere på Sjælland. I Jylland var bænkene af træ, og det er uklart, hvordan de har stået i rummet, hvorfor Bolvig er henvist til slid i gulvet som indikator for at få dem placeret langs væggene. Det er et spinkelt materiale at opbygge en så bastant teori over. Hvorfor i alverden skulle kirkerummets indretning være så regelfast med hensyn til vægbænke, når Bolvig netop selv andetsteds fremhæver, at beslutningsprocessen i kirkebyggeriet var udpræget decentral?

Bolvigs syn på kristningen i Danmark, for så vidt en sådan overhovedet har fundet sted i romansk tid, er, at der har været tale om en tvangskristning på lokalt plan. Stormændene har skånselsløst tvunget kirkebyggeriet igennem på sine jorde, og befolkningen har måttet køre læs på læs af sten til byggepladserne. Et eventuelt religiøst aspekt i handlingerne interesserer ikke Bolvig. Når Toke, Skjalm Hvides søn, skænkede en halv hovedlod til oprettelsen af klostret i Sorø, drejede det sig kun om at skabe en begravelseskirke for slægten, og i øvrigt finder Bolvig det langt mere spændende, at Toke derudover i hemmelighed gav seksten mark guld til broderen Asser, som han skulle give til klostret, for derved overskred han landskabslovenes bestemmelser om, hvor meget man måtte give væk. Sådan er sorte penge til alle tider blevet vasket hvide, lyder Bolvigs

sammenfatning. Det er dog at bringe uorden i proportionerne. Som om den halve hovedlod ikke var sagen. Og med Erik Ulsigs udregninger in mente over omfanget af denne gave, var der jo tale om en uhørt gavmildhed. Alle undersøgelser over kirkegodset peger i retning af, at det var i romansk tid, at kirken erhvervede sine jordbesiddelser, og at senmiddelalderens tilføjelser i så henseender kun betød justeringer af et allerede etableret jorddomæne. Det synes derfor vovet at føre al individuel kaldelse hen til gotikken, sådan som Bolvig er villig til at gøre.

Forholdet mellem stormænd og kirke opfattes for simpelt hos Bolvig. Stormændene er i bedste Skyum-Nielsen-ånd udnyttede af befolkningen. At det budskab, kirken skulle forvalte, kunne have nogen betydning for de gejstlige, endsige for stormændene, ligger ud over Bolvigs forestillingsverden. Kirken synes ensidigt at have tilpasset sig det eksisterende samfunds struktur og normer, ikke påvirket eller omformet det på nogen måde. Som sådan er Bolvig udpræget materialist i sine årsagsforklaringer. Det er således symptomatisk, at den nyeste fremstilling om romansk kunst, *Troens billeder* af Hans Jørgen Frederiksen og Lise Gotfredsen, der ganske vist meget ensidigt fokuserer på det religiøse element, ikke figurerer i litteraturlisten.

Til sidst en bemærkning om fremstillingsformen. De bøger, jeg tidligere har læst af Bolvig, har været kendetegnet ved en knap fremstilling, en bevidst økonomiseren med sproget, men alligevel en skarp og polemisk tone. Dette mærkes også i denne bog. Kildeuddrag eller citater til belysning af forsknings-traditionen får lov at tale for sig selv, og konklusionerne er skarpe og kortfattede, eksempelvis som når befolkningens udbytte af kirkerne skal bedømmes: »Aldrig siden har så mange ydet så me-

get for så flot en kunst og arkitektur – og fået så lidt ud af det« (s. 163). Sproget får derved en naturlig kølig arrogance. Det gør det vanskeligt for Bolvig at leve op til det krav om indlevelse i fortiden, som ligger implicit i det citat af Karen Blixen om en kulturs indre sammenhæng, som er placeret som en programerklæring tidligt i bogen (s. 24f). Med hensyn til knapheden i sproget medfører den ofte, at folk i forvejen skal være fortrolige med problemstillingerne, for Bolvig bruger ikke den brede pensel til at sætte disse læsevenligt op. I et stort afsnit som »Alt det folk, der har arbejde«, hvor både byggeindsatsen i sig selv og dens samfundsmæssige konsekvenser behandles, bliver man uvarslet sendt fra det ene aspekt til det andet, og her er knapheden direkte distraherende.

Endelig er at bemærke, at en særskilt behandling af de gyldne altre savnes, når kalkmalerierne og den jyske granit hver er tildelt et helt kapitel. Klosterproblematikken springer Bolvig også let og elegant over. Endvidere kan jeg ikke i litteraturlisten finde Mihail Larsens værk, som der er henvist til i note 89 s. 153. Årstallet i note 86 s. 202 er forkert, det optræder korrekt i litteraturlisten.

Lars Bisgaard

Olav Harsløf: *Frihed på Gaflen. Teater i Danmark fra 1960'erne til 1980'erne*. (Statens Teaterskole, 1992). 93 s.

Olav Harsløf har samlet 20 års dansk teater i et nyttigt lille skrift, hvor man kan genopleve de mange grupper og tendenser fra disse årtier. Sympatien er tydeligt med de mindre etablerede teatre, og der langes ud imod Det kongelige Teater med dets blanding af stjerner og vandbærere, hvilket selvfølgelig er en påstand.